

SZABÓ RÓBERT

Politikai propaganda és történelmi ünnep

Adalékok az 1948. márciusi centenáriumi ünnepek történetéhez

A magyar közgondolkodásban már a múlt század óta erős historizáló hatás érvényesült, amely jelen volt a politikában, a különböző pártok tevékenységében. Az egyes eseményekről vagy személyekről való megemlékezés ünnepi alkalma¹ a 19–20. században a különböző politikai erők propaganda-eszköztárában is jelentős szerepet kapott.

A történelmi hagyományanyag mozgósítása az 1945 utáni magyar politikai irányzatoknak is fontos propagandaeszköze volt.² A múlt történéseinek aktualizálása, a jelennek a múlttal való párhuzamba állítása a napi politikai érdekeknek megfelelően történt meg.

Az 1848-as polgári forradalom emléknapiját, március 15-ét előbb 1919-ben a „magyar népszabadság ünnepnapjává” minősítették,³ majd a hatalom 1927-től nemzeti ünnepként tisztelte, de az ünnepnaphoz kapcsolható propagandalehetőségek „kiaknázása” 1945 után figyelhető meg igazán. S ez nem volt véletlen, mivel a II. világháborút követő magyar demokratikus kormányzat létrejöttétől fogva mintegy történelmi előképének tekintette a polgári forradalom és szabadságharc időszakát. Szívesen idézte demokratikus vívmányait – jobbágyfelszabadítás, parlamenti kormányzás –, a Habsburg-ház elleni fegyveres önvédelmi harcát pedig a közelmúlt németellenes antifasiszta törekvésekkel rokonította.

A március 15. mint ünnep történetével foglalkozó hazai szakirodalomból Gyarmati György⁴ és Gerő András⁵ munkáit kell kiemelni. Az előbbi március 15. politikátörténetének összefoglalására vállalkozott, az utóbbi a sajtóanyag mint forrás révén kívánta elemezni a centenáriumi ünnepkörét. Jelen tanulmány célja eltér az említettekétől; a budapesti ünnepek megszervezését s lebonyolítását kívánja bemutatni.

1 Vö. *Ancsel Éva*: Gondolatok az ünnepről. Világosság 1978. 466–468.

2 *Glatz Ferenc*: A történelmi-politikai gondolkodás a felszabadulás után. Pártpolitika és történelmi közgondolkodás. In: *Uő*: Nemzeti kultúra – kulturált nemzet 1867–1987. Bp. 1988. 371–372.

3 1919. évi országos törvénytár. Bp. 1919. 103.

4 *Gyarmati György*: Március hatalma. A hatalom márciusa. Fejezetek március 15. ünneplésének történetéből. Bp. 1998. 13.

5 *Gerő András*: Az államosított forradalom. 1848 centenáriuma. Bp. 1998. 19–20.

1946 végén, 1947 elején a magyar sajtóban megszapordtak a centenáriumi alkalmából rendezendő, nagyobb szabású ünneppsorozatokról szóló tudósítások. Az előkészítés azonban már 1946 májusától tartott; az *Újjáépítési Minisztérium*ban ekkor vetették papírra az első ünneppségtervezeteket, s azokban megfogalmazták az elérendő, illetve a preferált politikai célokat, törekvéseket is a centenáriummal kapcsolatban. Az első fogalmazványok szerint az ünnep sikeres megrendezése a hazánkról kialakított külföldi politikai megítélés megváltoztatása miatt is szükséges, mert ezáltal bizonyítható, hogy a mai Magyarország már nem az „utolsó csatlós”, hanem a múlttal szakító demokratikus berendezkedésű ország. Egyebek között javasolták hat nemzetközi kongresszus megtartását, valamint sport- és zenei versenyek megrendezését.⁶

Hamarosan megalakultak hivatalosan is a centenáriumi ünneppségeket szervező és koordináló állami testületek. A Mihályfi Ernő kisgazdapárti politikus vezette *Tájékoztatásügyi Minisztérium* kapta a feladatot, hogy a különféle centenáriumi szervezetek, bizottságok munkáját összehangolja. A főhatóságon belül a miniszter pártbeli társa, Huszti Dénes miniszteri tanácsos vezetésével centenáriumi ügyosztály alakult a budapesti és vidéki programok összeegyeztetésére, a miniszterelnökségen felállított ügyosztállyal való együttműködés elősegítésére.⁷ A nagypolitika felső szintjén a *48-as Tanács* és az 1947. április 11-én újra életre keltett, ugyancsak koalíciós összetételű *Történelmi Emlékbizottság* szerepe volt meghatározó. Utóbbi az *Országos Nemzeti Bizottsággal* (ONB) együtt az ünnepség hivatalos rendezőtestülete is lett. Paritásos alapon szerveződő munkacsoportjában a centenáriumi megemlékezések politikai irányvonalának elkészítésére is vállalkoztak. Az ünnep össznépi jellegét volt hivatott reprezentálni az *Országos 48-as Ifjúsági Bizottság* is, amelyet 1947. január 30-án alakítottak a legkülönbébb társadalmi és állami intézmények, ifjúsági szervezetek. Gyakorlati hatáskörét hamarosan a *Magyar Ifjúság Országos Tanácsára* (MIOT) ruházták át,⁸ amelyben a pártok ifjúsági szervezetei, a cserkészek, a *Magyar Egyetemista és Főiskolai Egyesületek Szövetsége* (MEFESZ) és a *Keresztény Ifjúsági Egyesület* (KIE) képviselői foglaltak helyet. Ők vállalták a megalakított városi és községi *48-as Bizottságok* munkájának irányítását s a centenáriumi eszmék iránt legfogékonyabb korosztály, az ifjúság bevonását az ünneppségek lebonyolításába.⁹ A helyi programok, megemlékezések szervezése a többpárti, helyi *Nemzeti Bizottságok* feladata lett, akik a budapesti központ intenciói alapján a közigazgatási és a *Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium* szabadművelődési apparátusa segítségével folytatták az előkészítő munkálatokat.

6 Politikatörténeti Intézet Levéltára (= PIL) 274. f. 21/71. MKP Propaganda Osztálya, Tájékoztatásügyi Minisztérium és más szervek javaslatai a centenáriumi év megünneplésére, politikai irányelvek d. n. 1946. máj.–1948. jan. 31. 1948. V.

7 Uo.

8 *Horváth Zsolt*: Propaganda és történelem. 1848 századik évfordulójának ünneplése. *História* 1998. 3. sz. 33.

9 SZIM és a 48-as mozgalom. In: Nevelési munkafüzet november hóra. Összeáll. Gál Jenő. Bp. 1947. 93–96.

A koalíciós pártok és 1848 hagyománya

A látszólagos nagy egyetértés mögött nem volt a kormánypártok között igazi politikai együttműködés, amelyet pedig mindvégig fenn hirdettek. Valójában minden párt a saját politikai pozíciójának a megerősítésére vagy stabilizálására törekedett, felhasználva az ünnep adta lehetőségeket. Különösen áll ez a *Magyar Kommunista Pártra*. A párt *Politikai Bizottsága* – az ügy fontosságát jelzendő – 1947 és 1948 között öt alkalommal is foglalkozott 1848 méltó megünneplésével. Többnyire a *Propaganda Osztály* előterjesztéseit vitatta meg, néhány esetben a *Szervező Bizottság* írásos beszámolóját tárgyalta.¹⁰ Míg 1947 februárjában egy, a szociáldemokratákkal közösen a minisztertanács elé terjesztett – a *Baloldali Blokk* támogatását élvező – 48-as ünnepség-tervezetről töprengtek a kisgazdák irányította minisztérium tevékenységének el-
lensúlyozásaként, decemberre már jóval magabiztosabban, egyedül határozták el, hogy az ünnepi esztendő csak 1948-ra fogják korlátozni.¹¹ Mindez az 1947. augusztusi választásokat követő politikai erőviszonyokban történt változásokat tükrözte. Később már olyan kérdésekben is önállóan döntöttek, hogy a leendő ünnepeken az NB nevében felszólaló személy „lehetőleg kommunista legyen”, valamint a fővárosi kerületi megemlékezéseket szervezők körében a kommunista befolyás érvényesüljön. Emellett néha a látszatra is ügyeltek: a március 15-i Kossuth téri nagygyűlésen azért tekintettek el Nagy Imre házelnök szerepeltetésétől, mert Rákosinak mint miniszterelnök-helyettesnek a beszéde után nem akarták, hogy a koalíciós pártok a „túlzott kommunista túlsúly”-ra törekvés vádjával illethessék őket.¹²

Az egyik összefoglaló jelentésben a párton belül létrehozott centenáris ügyosztály fő feladatául szabták, hogy az ünnepeken, a sajtóban, illetve kiadványokban törekedjen a materialista világnézet észrevétlen, de tömegmértű népszerűsítésére.¹³ A párt vezetésében hamar felismerték, hogy egy, az irányításuk alatt álló ifjúsági rétegszervezet kialakításával erősen csökkenthetik koalíciós riválsaik tömegbázisát, hogy végül azok megsemmisítését, beolvasztását is elérhessék. Nonn Györgynek, az MKP KV *Ifjúsági Titkárságának* ülésén 1946. november 15-én elhangzott beszédét követően, 1947 elején egymás után hozták létre a közép- és általános iskolásokat, a nőket, a szakmunkás- és tanoncreteget, valamint a parasztfiatalokat tömörítő saját rétegszervezeteiket, melyekkel növekvő befolyást szereztek a megcélzott csoportokban.¹⁴

Néhány hónap elteltével még erőteljesebb propaganda lehetőségére nyílt alkalmuk: az 1947 novemberében zászlót bontott 48-as országos kultúrverseny keretében a baloldali *Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség* (MADISZ) és a MIOT mint szervezőtestületek kaptak megbízatást a versenymozgalom technikai-szervezeti kérdéseinek a megoldására. A VKM szabadművelődési apparátusának befolyásolásán

10 PIL 274. f. 3/70.; 3/122.; 3/129.; 3/135.

11 Uo.

12 PIL 274. f. 3/129.

13 Uo.

14 *Horváth Zs.*: i. m. 32.

túlmenően a versenybe bekapcsolódó társadalmi szervezetek, egyházi ifjúsági csoportok ellenőrzésére, megnyerésére is módjuk nyílt. A *Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalomnak* (SZIM) ekkor már az is feltűnt, hogy a versenyeken elindulók nagy száma – hivatalosan 100 000 fő – mellett a lebonyolítás módjában s a rendezésben is milyen nagy a hasonlóság a Szovjetunióban korábban rendezett rokon jellegű kultúrkampányokkal.¹⁵

Az ifjúsági szervezetekben lezajlott hatalmi változást később az a tény is tükrözte, hogy éppen 1948. március 15-én jelentették be a főleg kommunista befolyás alatt álló *Népi Kollégiumok Országos Szövetségén* belül a kisgazda irányultságú *Magyar Kollégiumi Egyesület* (MAKE) és a szociáldemokrata orientációjú *Dolgozók Kollégiumainak Országos Szövetsége* (DOKOSZ) beolvadását a NÉKOSZ vezette népi kollégiumok egységes szervezetébe.¹⁶ A túlzott forradalmi hevület olykor vadhajtásokat is eredményezett: a párt *Ifjúsági Bizottsága* „Kossuth Hadsereg, 48-as Mars” akciója, amelyet a MADISZ és NÉKOSZ égisze alatt igyekeztek megvalósítani, a Szervező Bizottság vétója nyomán meghiúsult. Az illetékes pártszervezet úgy vélte, hogy a centenárium évében „állandó ifjúsági hadsereg” létrehozása s a folyamatos vidéki kampánymegmozdulások rossz fényt vethetnek az MKP-ra; a koalíciós partnerek pedig joggal bírálhatják a terv „kissé” militarista jellegét.¹⁷

Az MKP hivatalos álláspontját 1848-ról Révai József a párt népfrontpolitikájának szellemében 1937–38-ban alakította ki *Magyar szabadság – világszabadság* címen közzétett munkájában.¹⁸ A centenárium alkalmából közzétett ünnepi vezércikkben korábbi véleményéhez képest alig érezhető hangsúlyváltás. Úgy vélte, hogy 1848 nemcsak mint polgári átalakulás és nemzeti függetlenségi harc jelent meg, hanem egyszerre volt „polgári forradalom, nemzeti forradalom, népforradalom”.¹⁹ Értékelése szerint a „demokratikus népi erők” 1848-ban már önálló politikai tényezőként léptek fel. A forradalom vezéralakjainak szerepét a nemzeti egység aktuális kommunista koncepciója szerint fogalmazta meg: Kossuthot „a nemzeti összefogás megtestesítője”-ként, szimbólumaként ábrázolta, de „osztálykorlátai miatt” nem őt, hanem Táncsics Mihályt tartotta „a magyar parasztság vezérének”. Petőfi pedig a „demokratikus népi radikalizmus megtestesítője” lett. A 48-as vezetők példája és politikája tehát a jelen politikai gyakorlatához szolgáló útmutatás volt. Így lett Révai szerint annak alkotóeleme Petőfi tanítása: „a dolgozó osztályokból kell nemzetet formálni” vagy Táncsics okfejtése, hogy „nincs nemzeti felszabadulás a parasztság felszabadulása nélkül”, végül Kossuth útmutatása: „a nemzeti egység a minden haladni tudó egészséges erő összefogása”. 1948 tehát már mint 1848 összegzése jelent meg, de nem hirdette 1848 osztályegységét: „a mi nemzeti egységünk ma már csak a dolgozó

15 SZIM és a 48-as mozgalom i. m. 96.

16 Megforgatott világmegforgatók. A magyar népi kollégiumi mozgalom ismeretlen dokumentumai. Szerk. Svéd László. Bp. 1994. 96–98.

17 PIL 274. f. 5/112.

18 Vö. *Lackó Miklós*: Révai József a magyar történelemről. In: *Uő*: Sziget és külvilág. Válogatott tanulmányok. Bp. 1996. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 18.) 247–251.

19 *Révai József*: Kossuth, Petőfi, Táncsics öröksége. Szabad Nép 1948. márc. 14. 1–2.

osztályokat foglalja magába”²⁰ összegezte mondanivalóját a szerző, aki s általa az MKP a mereven osztályszempontokat tükröző „nemzeti egység” gondolatát vallotta magáénak.

A *Független Kisgazdapárt* politikai befolyása 1947 elejétől a közismert politikai események miatt csökkent, a választások után pedig látványosan teret veszített. A centenáriumi ünnepségeket irányító minisztériumot 1947 szeptemberében elvesztette; ennek folytán Mihályfi Ernő helyett a kommunista Rosta Lászlót bízták meg a Történelmi Emlékbizottság ügyvezető titkári feladatkörének ellátásával. A tervezett márciusi ünnepségeken – a kommunista párt előírása szerint – csak „demokrata” minősítésű kisgazda párttag kaphatott engedélyt felszólalásra.²¹ Maga a pártvezetés is teljesen elbizonytalanodott: 1848 megünneplésével csak a centenárium évében kezdtek foglalkozni. Az év elején a párt *Sajtóosztályán* belül felállított *Centenáris Ünneprendezőség* küldött a *Független Ifjúság* tagjai részére műsoranyagot, ünnepi beszédek és bemutatható színdarabokat.²² A papíron még működő 3200 alapszervezetüknek a felmerült igények esetén negyvennyolcas költeményeket, dalokat és zenei ajánlólistákat postáztak.²³ A párt legfelsőbb irányító testülete, a *Politikai Bizottság* – a töredékes fennmaradt források szerint – egyetlen alkalommal, 1946 novemberében megvitatta ugyan a „jubileumi 1948–1949-es évvel” kapcsolatos témát, de az elfogadott határozat tartalma nem vált nyilvánossá.²⁴ 1848-ról 1948-ban csak a párt tényleges politikai pozíciójának ismeretében lehetett szólni. Úgy vélekedtek, hogy 1848 választóvíz, mivel a küzdelem „a népért s a magyar közérdekért, vagy a nép és a magyar közérdek ellen” folyt. Míg 1848 egységét „nem a közös világnézet, hanem a közös erkölcsi alap tette egységessé”, ma egyedüli alternatíva „a demokrácia egyértelmű és egyenes útja”. Állásfoglalásuk teljesen a kommunista értékeléshez igazodott: „a most épülő demokráciánk lényegében a 100 év előtti forradalom és függetlenségi harc törvényes utóda és továbbvitelezője”.²⁵ 1848 kérdése egyébként is eléggé mellőzött része a párt propagandájának; szemináriumi anyagaikban, beszédvázlataikban alig fogalmaztak meg ezzel kapcsolatos értékeléseket. Az ünnepségek előtt a sajtóosztályuk által megjelentetett *48-as Kossuth Emlékkönyvben* 1848 eseményeit felidézve – talán túlzottan lojálisan is – a 3 éves terv előnyei mellett érveltek.

A szociáldemokraták számára 1848 a centenáriumot megelőzően sem számított igazán élő, követendő hagyománynak. Néhai teoretikusuk, Szabó Ervin monográfiájában elsősorban nemesi felkelésnek tekintette az akkori forradalmi eseményeket, a társadalmi szempontok túlhangsúlyozása mellett a függetlenség problematikája nem volt számára akut kérdés.²⁶ Figyelmét az akkori osztályharcokra fordította, a nemzeti sé-

20 I. m.

21 PIL 274. f. 3/70.

22 A Kisgazdapárt centenáris ünnepségei. Miskolci Hírlap 1948. febr. 1. 4.

23 Megkezdte a Kisgazdapárt Centenáris Ünneprendezősége a műsoranyag szétküldését. Fehérvári Kis Újság 1948. febr. 6. 2.

24 Független Kisgazdapárt Tudománypolitikai Intézete. Kisgazda Levéltár, 285. f. 2. cs. 34. ő. e.

25 Nagy Tibor: Az egyetlen út – 1848. Kis Újság 1948. márc. 14. 1.

26 Vö. *Litván György*: Szabó Ervin, a szocializmus moralistája. Bp. 1993. (Századvég biográfiák) 212–214.

relmeket nem ítélte nagy jelentőségűnek. Széchenyit tartotta igazi vezérnek, Kossuth szerint csak „politikus” volt. Az eseményekben részt vevők köréből nagyra becsülte a márciusi fiatalok harcos radikalizmusát s 1848 nyaráig Táncsics szerepét.²⁷ A szociáldemokrata álláspont 1948 folyamán a közeli pártfúzió miatt módosult. A baloldali Száva István írásában 1848-at a függetlenségi, a nemzeti és a szociális probléma első és egyetlen jelentkezésének tartotta. Szerinte a probléma megoldására 1848–49 és 1918–19 forradalmi elégtelennek bizonyultak, míg a munkáspártok mostani egyesülése és a 3 éves terv biztosítékot ad „a magyar nép sorsdöntő problémáinak” megoldására. 1948 ezáltal lesz 1848-nak „nemcsak folytatója, hanem befejezője” – írta.²⁸ A fennmaradt dokumentumok arról tanúskodnak, hogy az SZDP súlya 1947 végétől csökkent s ez még az ünnepi előkészületeknél is megfigyelhető. Az 1947 decemberében tartott közös MKP–SZDP propaganda-osztályvezetői megbeszélésen a szociáldemokrata küldöttek minden kommunista javaslatot elfogadtak (a centenáriumi ünnepek időbeli korlátozása, közös *Kommunista Kiáltvány*-ünnepélyek rendezése 1948 elején). Megállapodtak arról is, hogy március 15. előkészítéséről 1948 januárjában közös értekezlet tartanak, szervezeteik együttműködve, de önállóan jelennek meg az ünnepségeken.²⁹ A Propaganda Osztály egy korabeli körlevelére adott válaszból megállapítható, hogy 1947 decemberében a szociáldemokrata pártközpont osztályai még – vagy már – a saját munkatervükben is alig szerepeltettek 1848 megünneplésével kapcsolatos akciókat, programokat. Egyedüli kivételnek a párt vidéki titkársága bizonyult, ahol az 1948 januárjában elindított falujáró propagandasorozat keretén belül jeleztek előadást a centenáriumi évről.³⁰ 1948 márciusára az önálló SZDP léte is megkérdőjeleződött, hiszen a centenáriumi hónap 10. napján döntötte el a két munkáspárt összekötő bizottságának ülése a pártfúziót, az SZDP megszűnését.³¹

A *Nemzeti Parasztpárt* politikai vezetésében a többi partneréhez hasonlóan 1948 elejére a kommunistákkal való feltétlen együttműködés hívei kerültek többségbe. Állásfoglalásuk 1848-ról ezért az MKP felfogását tükrözte. Ők is a „Tied az ország, magadnak épited!” jelszót hangoztatták. Leszögezték, hogy a munkás–paraszt szövetséget támogatják.³² Hangsúlyozták, hogy 1848 feladatait a jelennek kell megvalósítania.³³ Ugyanakkor pártiskolai füzeteikben 1848-at kárhoztatták a felemás jobbagyfelszabadítás miatt, amely – véleményük szerint – gyengítette a forradalmi nemzetet. A *Paraszt Újság* 1948. évi kalendáriumában is a földért és a szabadságért „félszívvel” és „féllelékkel” harcoló akkori és mai parasztság közötti párhuzamot emelték ki. A párt vezető testületei érdemben nem foglalkoztak 1848 megünneplésével – ezzel kapcsolatos dokumentum eddig még nem került elő –, de a tendenciát

27 *Erényi Tibor*: A nemzeti ünnep és a pártok. (1848-ról 1948-ban.) Századok 1998. 480–481.

28 *Száva István*: A századik március. Népszava 1948. márc. 14. 1–2.

29 PIL 283. f. 34/31. ő. e. SZDP. A Propaganda Osztály munkatervei, jelentés az 1848-as forradalom centenáriumi megünnepléséről az MKP-val.

30 PIL 283. f. 7. ő. e.

31 A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948. Szerk. Rákosi Sándor és Szabó Bálint. Bp. 1967. 555–556.

32 *Erényi T.*: i. m. 484.

33 *Veres Péter*: Száz esztendő. Szabad Szó 1948. márc. 14. 1.

jelezte, hogy az *Országos Vezetőség* éppen 1948. március 9-én tartott ülésén döntötte el a *Népi Ifjúsági Szövetség* (NISZ) felosztatását, s ezzel elfogadta az egységes ifjúsági szervezet kialakításának kommunista koncepcióját.³⁴

Budapesti elképzelések

A főváros centenáriumi készülődése 1946. október 30-án indult meg, ekkor fogadta el a közgyűlés Harangozó Antal nyomdász indítványát az 1948–1949. évek „Szabadságesztendők” néven történő megjelöléséről. Arról is döntöttek, hogy az elnevezést a miniszterelnökséghez is felterjesztik a fogalom általánossá tétele érdekében.³⁵ (Elfogadottságát az is jelezte, hogy 1947-ben az ONB akkori főtitkára, Mihályfi Ernő is támogatta az ünnepek ilyen megkülönböztetését, 1948-ra a forradalom és Petőfi, 1949-re Kossuth és a szabadságharc köré csoportosítva a megemlékezéseket.³⁶) A szociáldemokrata pártot képviselő bizottsági tag másik javaslatát – egy monumentális emlékmű s egy „a magyar föld minden szabadságharcosa nyughelyéül szolgáló nemzeti Pantheon” megépítését – tudomásul vették.³⁷ A közgyűlés felkérésére Kóvágyó József polgármester megbízta a polgármesteri városgazdálkodási, idegenforgalmi és közművelődési (XI.) ügyosztályt az ünnepek megtartására vonatkozó részletes tervezet elkészítésével, költségvetési előirányzat s hitelfedezeti javaslat kidolgozásával. A megbízatás elkészültéről Szakasits Árpád törvényhatósági elnöknek 1947. január 20-án írott levelében a főváros első embere azt is jelezte, hogy Budapestnek azért is kötelessége a centenáriumi kezdeményezés felkarolása, mivel Pest 100 éve a forradalom bölcsője volt, s ők „méltó örökösei akarnak lenni a nagynevű elődök emlékének”.³⁸ Az elkészült munkaanyag 10 témakör szerint csoportosítva mintegy hat oldalon indokolta a javasolt intézkedések szükségességét. Különböző célokra (kiállítások, nemzetközi kongresszusok, ünnepek, emlékművek és emléktáblák, pályadíjak kiírása, kiadványok) összesen 1 975 000 forintot igényeltek három költségvetési évre elosztva az 1947. június 25-én összehívott közgyűléstől.³⁹ Előterjesztésükben leszögezték: arra számítanak, hogy a mintegy 2 millió Ft betervezett kiadás az állami és más szervek segítése miatt jelentősen mérséklődik. Nagyvonalú elképzeléseiket s reményeiket a nemzetgyűlés 1947. július 11-én elfogadott XVII. törvénycikkelye alaposan lehűtötte, mivel a hároméves gazdasági tervről szóló parlamenti döntés nagyon szigorú költségvetési szabályokat állított fel és a takarékoság az önkormányzatok anyagi tehervállalását is érintette.⁴⁰ Bognár József pol-

34 PIL 284. f. 14. ó. e. I. köt.

35 Budapest Főváros Levéltára (= BFL) XXI. 503. a. 55 557/1946. kgy. sz. Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottságának közgyűlési jegyzőkönyvei.

36 BFL XVII. 1. 21. kcs. Az Országos Nemzeti Bizottság iratai.

37 BFL XXI. 503. a.

38 BFL XXI. 503. a. 9/1947. kgy. sz.

39 Fővárosi Közlöny 1947. júl. 12. 721–725.

40 Magyar Törvénytar. 1947. évi törvénycikkelyek. Jegyz. Dr. Vincenti Gusztáv, Dr. Gál László. Bp. 1948. 140–142.

gármester 1947. november 4-én az ünnepségek tervezését leállította és a közgyűlési határozattal támogatott, a centenáriumi költségvetésre folyósítandó összegek kifizetését beszüntette. Helyette olcsóbb, a gyakorlatban is megvalósuló megoldásra törekedett: elrendelte, hogy az 1948–1949-ben befejezendő közösségi célú, illetve kulturális létesítmények s egyéb beruházások a nevükben majd utaljanak az 1948-as megemlékezésekre.⁴¹ Hasonló elveket hangoztatott Rajk László belügyminiszter körlevele,⁴² valamint a Centenárium Bizottság 1947. június 4-i javaslata.⁴³

Az Országos Nemzeti Bizottság a szervezés élén

Az Országos Nemzeti Bizottság a budapesti és vidéki helyi szintű ünnepségek megszervezésének munkálatait 1948. január 20. után felgyorsította. Rohamléptekkel alakultak a Nemzeti Bizottságok irányítása alatt álló munkabizottságok – a pártok kultúrmegebízottaiból, az előljáróságok, a 48-as ifjúsági bizottság, a házmegbízottak képviselőiből –, melyek hatáskörébe tartozott az ünnepi műsor összeállítása, az esti centenáriumi bál megszervezése, mozgósítás az ünnepélyekre.

Számukra a fővárosból 10 000 darab *1948. március 15.* című, Révai József brosúráját ismertető kiadványt juttattak el, melyhez ünnepi forgatókönyvet is csatoltak.⁴⁴ Így a vidéken helyileg megszervezett ünnep helyett a központi akaratnak megfelelő, előírt sablonokat felhasználó rituális ceremónia lett, amelynek fő vonása az egyöntetűség volt. Az összeállítók figyelme mindenre kiterjedt: az ünnepnapot zenés ébresztővel kellett kezdeni, majd a különböző felekezetek istentiszteleteiken a 48-as hősök emlékét idézték fel, esetleg zászlót is avattak. Az ünnepnap politikai súlypontja a délelőtt megrendezendő megemlékezés volt, amely a *Himnusz* eléneklésével kezdődött és a *Szózat* dallamaival zárult. Irodalmi idézetek, versek, dalok fogták keretbe a fő mondanivalót: az NB szónokának és az ifjúság képviselőjének ünnepi szónoklátát⁴⁵ A fiatalság 48-as fogadalomtételét, az előre kézbesített egységes mintaszöveget a fogadalmat felolvasók számára külön utasításokkal is ellátták. A fogadalmi rész legfontosabb gondolata az 1848-hoz való igazi hűség megfogalmazása: „lankadatlanul fogok dolgozni Magyarország újjáépítéséért, a 3 éves országépítő terv megvalósításáért”.⁴⁶ Délutánra 48-as létesítmény és/vagy centenáris kiállítás megnyitását, továbbá 48-as hősök sírjainak koszorúzását írták elő. Este „magyaros jellegű” kultúrprogram – negyvennyolcas dalok, versek, népdalok, színdarab – bemutatásával kellett felidézni a forradalmat. A könnyed, vidámabb szórakozást a 48-as bálók jelentették, melyekre az ONB javaslatára 1 Ft-os belépti díjat szedtek s az így befolyt

41 BFL XXIV. 2. c. 1461/1947. lev. tsz. Budapest Székesfőváros Levéltárának ostrom utáni iratai. Az 1848-i centenáriumi ünnepséggel kapcsolatos levéltári kutatás iratai.

42 BFL XXI. 508. c. XI. 3682/1948.

43 *Bánóczy Zsuzsa*: Köztéri szobrok, pályázatok. In: *A fordulat évei. 1947–1949.* Szerk. Ständeisky Éva, Kozák Gyula, Pataki Gábor, Rainer M. János. Bp. 1998. 271.

44 BFL XVII. 1. 261/1948. kcs. 66–67.

45 1948. március 15. Bp. é. n.

46 Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Aprónyomtatványtár, sztl.

összegeből fedezték a szervezők kiadásait.⁴⁷ (A délelőtti megmozdulásokra, illetve kultúrprogramokra a belépődíj szedését az ONB az MKP egyik ifjúsági szervezetének kérésére körlevélben tiltotta meg.)⁴⁸

Az ünnep – ahogyan megvalósult

A centenáriumi év minden rendezvényét, ünnepségét számba venni nem könnyű feladat, műfaji jellegük miatt pedig még több gondot okozna a teljességre törekvő elemzésük. Az alábbiakban csupán az 1948. március 15-én a fővárosban történtek összefoglalására teszünk kísérletet. Szemben a vidéken egy napra összezsúfolt programmal, Budapesten március 14-én délután kezdődtek el a centenáriumi megemlékezések az Országos Nemzeti Bizottság és a Történelmi Emlékbizottság közös ünnepi ülésének megtartásával, ahol megjelentek az ünnepekre meghívott albán, bolgár, román, csehszlovák, lengyel és Vorosilov marsall, a *Szövetséges Ellenőrző Bizottság* egykori elnöke vezetésével a szovjet s a jugoszláv állami delegációk tagjai, az akkori terminológiával élve, a „népi demokráciák” küldöttségei.⁴⁹ Reprezentatív jelenlétük mellett az ünnep méltatásával sem fukarkodtak. Ugyanazon a napon a köztársasági elnök megnyitotta a helyreállított *Petőfi Múzeumot*, este 6 órakor a fővárosi ifjúság – köztük a törvényhatóság által elszállásolt 5000 vidéki fiatal – a Hősök terén lezajlott ünnepélyes fogadalmótételük után fáklyás felvonulást tartott az éppen a nevezetes napra esti díszkivilágítást kapott Petőfi-szobornál.

Március 15. reggelén kegyeletteljes megemlékezéseket tartottak a Kossuth- és a Batthyány-mauzóleumnál, Táncsics és Klapka síremlékénél, Petőfi és Kossuth szobránál, a budapesti temetők honvédsírjainál. A beszédeket a – paritásos megállapodásnak megfelelően – különböző pártok képviselői mondták el. Ugyancsak reggel kilenc órakor kezdődött az ifjúság megemlékezése a Múzeum-kertben. A törvényhozás dísztermében rendkívüli ülésnapot tartottak, amelynek egyetlen napirendi pontja 1848 emlékének törvénybe iktatása volt.⁵⁰ A külföldi vendégekkel, a parlamenti képviselőkkel és az újjáépítésben legjobban teljesítő 50 rohammunkással zsúfolásig megtelt és az ünnepségre feldíszített teremben Révai József korábbi megállapításaihoz képest tovább bővítette 1848 „haladó hagyományát”: néhány nemesi származású vezető nevét is elismerően említette. Ugyanakkor Táncsics Mihály szerepének túlhangsúlyozásával Kossuth érdemeit igyekezett csökkenteni. Révai értékelése alapvetően nem változott: a nemzet, a szabadság ügyét a dolgozó nép felszabadításával kell összekapcsolni⁵¹ – jelentette ki. Érdekes volt hallgatni Milovan Gyilasz üdvözlőbeszédét is: az akkor már kötelező hála megfogalmazása – Sztálin és a Szovjetunió felé – ezúttal elmaradt s ez az apróság jelezte, hogy a Duna-konföderáció ügyén túl a két

47 BFL XVII. 1. 261/48. kcs.

48 Uo.

49 Uo.

50 Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott országgyűlés naplója. IV. Bp. 1949. 1–28.

51 I. m. 6–12.

ország vezetése között mélyebb ellentét feszül.⁵² A törvény elfogadása közfelkiáltással (MKP-kérésre) „felszólamlás nélkül” történt, s 1848 emlékét törvénybe iktatták. A javaslat elfogadását követően az Országház Kossuth Lajos téri oldalánál, az orosz-lános kapunál felállított díszemelvénnyel helyet foglaló vendégek jelenlétében megkezdődött a politikai nagygyűlés. Hátuk mögött több méter magasban nyolcszög alakú kokárda-díszítés függött, benne a centenáriumi év hivatalos – Végh Gusztáv grafikus pályadíjnyertes,⁵³ Kossuth-címerből kialakított – jelvénye. A dekoráció alatt mintegy középmagasságban, egy vonalban Kossuth, Petőfi és Táncsics arcképe tekintett le az összegyűlt többezres tömegre. A képek alatt felirat magasodott a piros-fehér-zöld drapériák között: „Előre a népi demokrácia útján Kossuth, Petőfi, Táncsics szellemében”.⁵⁴ Az ünnepség szónokai – Szakasits, Tildy, Rákosi és Veres Péter – a Történelmi Emlékbizottság, a köztársaság és a miniszterelnökség nevében beszéltek, nem mint pártjuk első emberei.

A hivatalos programot követően a délután folyamán kiosztották az első Kossuth-díjakat, megnyitották az 1848-as témájú „Szabadsajtó” kiállítást és felavatták a Nemzeti Múzeum 48-as ereklyekiállítását.⁵⁵ (Az eredeti tervhez képest elmaradt az 1848-as szabadságharcra kapcsolatos néphagyományok összegyűjtése, mivel a gyűjtők számára kiderült: a szegényparasztság körében nincs 48-ról élő hagyomány.⁵⁶) A délutáni órákban rendezték meg *Budapest Székesfőváros Törvényhatósága* rendkívüli díszközgyűlését. Az ünnepi megemlékezések keretében még Petőfi és társai által javasolt utcánév-változtatásokra is sor került (az Eskü tér és utca Március 15. tér és a Szabadsajtó út nevet kapta), a főváros díszpolgárainak sorából törölték a forradalom leverésében érdemeket szerzett császári és cári tábornokokat.⁵⁷ A polgármester bejelentése nyomán 1949-től a főváros Petőfi Sándor hármaskör nagydíjat ad ki 60 000 Ft értékben egy, a „társadalmi igazságosságot gazdagító” művész, egy „a közösség javára dolgozó” tudós és egy a „magyar ipar és közlekedés teljesítőképességét fellendítő fizikai dolgozó” számára.⁵⁸ Az est legfontosabb kulturális programjai az Operaházban Kodály Zoltán és Balázs Béla *Cinka Panna* című daljátékának előadása és a Nemzeti Színházban bemutatott *Bánk bán* voltak. (Az előbbiben a szövegíró azt – a bemutatáskor már eldöntött – problémát próbálta érzékeltetni, ami sok egyszerű kommunista számára is kérdés volt: az MKP marad-e osztálypártnak, vagy a hatalom megszerzése érdekében nemzeti párttá válik-e.⁵⁹) A tömegek részére esti ingyenes hangversenyeket, belépődíjas mozielőadásokat s a színházakban, kultúrotthonokban ingyenes kultúrelőadásokat rendeztek.

A felvonulás sokszínűségét, a dekorációkat, a jelszavakat és a pártok szereplését az MKP ünnep utáni megfigyelői, instruktori jelentései, a korabeli filmhíradó és

52 Vö. *Gyarmati Gy.*: i. m. 105–106.

53 *Bakos Katalin*: Folyamatosság és törés a plakátművészetben. In: A fordulat évei i. m. 248.

54 Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtár (= MNM TFt) 91 629. sz.

55 BFL XVII. 1. ONB iratai.

56 „De mit tud erről maga a nép?” Összeáll. Mink András. Beszélő 1998. 3. sz. 30–36.

57 BFL XXI. 503. a. 174/48. kg. sz.

58 Uo.

59 Vö. *Standeisky Éva*: A Magyar Kommunista Párt irodalompolitikája, 1944–1948. Bp. 1987. 124–125.

néhány megmaradt fotó alapján lehet felvillantani.⁶⁰ A Múzeum-kertbe több mint másfél ezer vidéki fiatal az egész Magyarország képviselőjében vonult be, meggyük népviseletébe öltözve. A 16 főből álló sorok előtt 300 lány haladt, kezükben nemzetiszínű zászlót tartva. Az iskolák dekorációjában a kommunista fiatalokat tömörítő *Magyar Diákok Nemzeti Szövetségének* emblémás zászlója dominált.⁶¹ A menetek üde színtöltve volt a diákok felvonultatása. Részükre a fővárosi tankerületi igazgató dekorációs versenyt szervezett a Nemzeti Múzeum előtti gyülekezőhelyeken. A győztes középiskola tanulóinak legelső sorában azonos számú magyar és MNDSZ-jelvényes lobogót láthattunk. Mögöttük munkás–paraszt–értelmiségi összefogást szimbolizáló csoportok következtek, majd lányok, kéziszerrel gyakorlatozva; mások az egyes tantárgyakra utaló taneszközöket vittek. Felvonulásukat újjászervezett cserkészcsapatuk zárta betűkből kirakott mondatot hordozva: „Tanulj többet!”⁶² Az MKP szervezői nagy hangsúlyt fektettek a minél erőteljesebben nemzeti jelleget kifejező dekoráció kialakítására, előírták, hogy a felvonulók előtt csak magyar nemzeti lobogót vihetnek. Az ifjúnunkások szakmai tevékenységükre utaló transzparenst a magasba emelve, egyenruhában meneteltek, oszloponként 160 főt felvonultatva. A mozgósított kommunista aktivisták számát 76 500 főben határozták meg, egyes beszámolók az összes felvonulók számát 350 000–400 000-re becsülték.⁶³ A kommunisták elégedetten nyugtázták, hogy az SZDP „alárendelt szerepet játszott”, a Kisgazdapárt és az NPP „valósággal eltűnt” a tömegben, dekorációik sem látszottak. A szociáldemokrata emblémák, zászlók feltűnését saját párttagjaik rossz munkájával, hibás elhelyezkedésével magyarázták s éppúgy helytelenítették, akár a közös MKP–SZDP-táblák szerepeltetését.⁶⁴ A kiadott, kiosztott kommunista emblémák számához viszonyítva keveselltek a nagygyűlésen látható pártjelvényeiket. Mások javasolták a Rákosi- és Gerő-képek jobb szétosztását. A megfigyelők visszatérő kritikája volt, hogy a tömegek „némán vonultak”, sem népdalokat, sem a kiadott munkásdalokat, mozgalmi indulókat nem énekelték. A fotókon a 48-as hősök képei mellett Szakasits-, Rákosi- és Gerő-fényképeket, sőt néhány esetben József Attilát ábrázoló rajzot is vittek.⁶⁵ A kiskőrösi küldöttség tagjai Petőfi képe után egy Tito-portrét is a magasba emeltek.⁶⁶ (A vidéki párházakon ugyanakkor Petőfi, Kossuth és Rákosi együttes szerepeltetésére is találunk példát.⁶⁷) A csepeli Naményi-gyárban a munkaverseny meghirdetésekor a házi dekorációban a centenáriumi napra feldíszített teremben Rajk és Gerő fényképei társaságában Petőfi és Kossuth képei is ott függtek a kommunista mozgalom mártírjainak – Ságvári, Sallai, Fürst, Schönherz, Rózsa Ferenc – fotói mellett.⁶⁸

60 PIL 39. f. 143. ó. e.; MNM TFt 79 669., 79 649., 7379., 79 306. sz.

61 PIL 39. f. 143. ó. e.

62 BFL XXI. 508. c. 1671/1948. lev. sz.

63 PIL 39. f. 143. ó. e.

64 Uo.

65 MNM TFt 80 511.

66 Uo. 79 668.

67 Marcius 15. Nemzeti szabadságünnepeink kalandos története. Szerk. Gera Mihály. Bp. 1992. 30.

68 *Gerő A.*: i. m. 113.

Az Országos Nemzeti Bizottság 15 pontos jelszócsoportot adott ki a centenárium alkalmából; az MKP pedig saját szlogenjeinek a skandalálására biztatta pártbíráit. E jelszavak a pártot „Kossuth, Petőfi, Táncsics örökösének”, a „nemzet vezető pártjának” minősítették, Rákosi Mátyást pedig „a magyar dolgozók nagy vezére”-ként magasztalták, de a kommunista megfigyelők nem voltak túlságosan meglepődve az ütemes jelszavak hangerejével.⁶⁹ Sőt csalódottan regisztrálták, hogy a népi kollégisták menete „apolitikus”, azt pedig különösen nehezményezték, hogy ráadásul Veres Pétert éltették. Egyedüli pozitívumnak a rétegszervezetek jelvényeinek eltűnését, az egységszervezet domináns megjelenését tartották a felvonulásukon.⁷⁰

Szólnunk kell az ünnepségek költségeiről is. Pontos számokat ma sem ismerünk, csupán néhány adat maradt fenn a különböző forrásokban. Ezek szerint a főváros vezetése az ünnepségek után díszítési költségek megtérítését kérte a miniszterelnöktől. Levelükben 470 750 Ft kifizetését igényelték.⁷¹ A centenáriumi ügyosztály először 50 milliós költségvetést nyújtott be. A fent említett Huszti Dénes 1947. október 28-án a tájékoztatásügyi miniszternek szóló beszámolójában ismeretlen összeget tartalmazó minisztertanácsi előterjesztést említ, melyet 3,5 millióra faragtak le.⁷² Három hónappal később Vas Zoltánhoz, a *Gazdasági Főtanács* főtákarához írott, 1948. január 27-én keltezett feljegyzésében ennek részleges felhasználását igazolta 773 811 Ft 50 fillér értékben, ugyanakkor újabb igények jelentkezése miatt 10 736 800 Ft póthitel megadását kérte.⁷³ A fenti számok nagyságrendjének érzékeltetésére hadd idézzek egyetlen statisztikai adatot: 1949-ben a havi átlagos nettó bér 500–600 Ft között volt.⁷⁴ – Óhatatlanul Petőfi naplójának a sorai idéződnek fel: „Borzasztó vasárnapi nép vagyunk! Nekünk mindig ünnep kell ... talán azért vagyunk olyan rongyosak, mert mindig ragyogni akartunk.”⁷⁵

1948. március 15-én természetesen elsősorban nem erről volt szó. Kezdetben, az előkészületek idején még koalíciós jellegűnek ígérkező ünnep idővel egyetlen párt propagandacélokra kisajátított ünnepségévé módosult. Az MKP hegemoniája az ismert világpolitikai események folytán 1948 tavaszára gyakorlatilag monopolhatalommá vált s így a szövetséges pártok pusztasága is megkérdőjeleződött. A közvélemény azonban erről mit sem tudott; bár talán nem egészen véletlen, hogy egy 1948-as közvélemény-kutatás szerint a megkérdezettek a demokrácia érvényesülésének módját mintegy „fél demokráciában”⁷⁶ látták megvalósulni Magyarországon.

69 PIL 39. f. 143. ó. e.

70 PIL 274. f. 181/5. ó. e. 32–33.

71 BFL XXI. 508. c. 886/1948-XI. lev. sz.

72 PIL 274. f. 21/71.

73 Uo.

74 Statisztikai évkönyv 1949–1955. Bp. 1957. 296.

75 Lapok Petőfi Sándor naplójából. In: Petőfi Sándor vegyes művei. Útirajzok, naplójegyzetek, hírlapi cikkek és egyéb prózai írások. Sajtó alá rend. V. Nyilassy Vilma, Kiss József. Bp. 1956. (Petőfi Sándor összes művei). 86.

76 Idézi: *Gyarmati György*: Közérzet a fordulat évében. Közvéleménykutatások és ÁVO-jelentések 1948-ban. *Mozgó Világ* 1998. 10. sz. 103–104.

RÓBERT SZABÓ

POLITICAL PROPAGANDA AND THE COMMEMORATION
OF AN HISTORICAL EVENT CONTRIBUTIONS TO THE CENTENARY
CELEBRATIONS IN MARCH 1948

The celebration of the centenary of the March 1848 revolution was a major event in the short period of democratic rule in post-war Hungary. On the basis of an agreement between the political parties, the official ceremonies were co-ordinated by the Centenary Department of the Ministry of Information; they were organised by various organising bodies. The preparations were used by each of the governing coalition parties (in particular by the Hungarian Communist Party) to increase influence and enhance status. After the parliamentary elections of August 1947, the commemoration of 1848 became for the Communists simply a means serving to justify their policy. Meanwhile the Communists' main political opponent, the Independent Smallholders' Party, proved unable to seize the historical opportunity and strengthen its own position. And by 1948 the Social Democrats and the National Peasant Party had adjusted their evaluations of 1848 to conform with the Communist position.

Preparations for the centenary celebrations in Budapest were begun in the spring of 1947. The city's grand plans had to be scaled down after a decision in parliament. Festivities in the capital were planned to last for two days: the memory of 1848 was enacted, museum exhibitions, city district and wreath-laying celebrations were organised. 75,000 Communist Party activists managed the mobilisation of an estimated 350,000–400,000 Budapest residents for the great political parade. The Hungarian Communist Party strove to emphasise the Hungarian national character in decorations for the parade and in the clothing of marchers, but it was also considered important that the other coalition partners be suppressed even in the parade.

Although originally envisaged as a commemoration embracing all coalition members, the 15 March 1948 became a celebration subordinated to the propaganda ambitions of one political party. By the spring of 1948, the hegemony of the Communist Party was definitive, and thus the associated parties were allotted only a formal role in the course of festivities.